

Norilski nullpiketti trotsides.

Ivo Raidna kirjadokument süngetest aegadest

Hellar Grabbi

Ivo Raidna

Kunagi septembris 1990 sain oma suureks üllatuseks kirja Ukrainast, täpsemini Krimmist, kuulsast ja kurikuulsast Jaltast. Saatjaks üks mu lapse-, poisi- ja koolipõlvesõber, kellega ma polnud ühenduses olnud 1944. aastast saadik. Mida rohkem ma kirja lugesin, seda rohkem tajusin, et see kiri ületab isikliku kirjavahetuse mõõtmed ja et tegu on nii üldsusele

kui ka ajaloolastele huvi pakkuva dokumendiga. Pärast kirjale vastamist panin selle esialgu kausta, ja sinna see jäi, kadudes pealetulevate poliitiliste sündmuste varju ja üha lisanduvate materjalide alla. Nüüd, oma mälestusi kirja pannes ja kaustades sorides, tuli kiri jälle päevalgele. Leian, et see pole kaotanud oma inim- ja dokumendiväärtust. Siin see on:

Jaltas, 14. augustil, 1990. aastal

Tere, vana semu!

Elus on kohutavalt palju ootamatusi: juhuslikult kuulnud nimi, nähtud nägu, mõni maastik võib põhjustada kõige üllatavama sidestuse, kutsuda esile kaugest minevikust ammu unustatud sündmuse või inimkujundi. Ja vaatamata sellele, et minu mälu on säilinud tohutu nimede ja isiksuste arhiiv – kahjuks kaetud juba kaunis tiheda sklerootilise sadestusega – peatusid ootamatult mu silmad sinu nimel ühel “Loomingu” leheküljel.

Kui su nimi ja perekonnanimi ei oleks olnud niivõrd originaalsed, võinuks sidestus kaduda kiiremini, kui tekkis. Ent siin hakkas see tuttav nimi korraga elama; tekkis poisikese nägu, kujunes foon ja ilmusid nagu udust üksikasjad: tinasõdurid, spordiajakirjad, mingi tohutu raamat piltidega Esimesest maailmasõjast. See oli vist Kadrioru lossi vasakus tiibhoones. Siis kerkis mu silmade ette veel kalapüük Oru lossi lähedal jões, tenniseväljak ja hasartne ping-pongimäng. Muide sealt jäi

mulle mälestuseks arm vasaku põlve peal. Siis mäletan veel suureformaadilist masinakirjas väitekirja sõjakaartidega Esimesest maailmasõjast. Väitekirja autor oli minu isa. See oli esimene tõsine sõjaajalooline käsitlus, mille ma oma elus läbi lugesin.

Kuna “Looming”, enne kui jõuab minuni, teeb pika tee Eestist Krimmi, siis ei olnud mul ka kohe võimalust minu üle järele pärida. Tegin seda mõningat aega hiljem, kui olin Tallinnas. Minu aadressi sain “Loomingu” toimetuses. Info usaldati mulle sellise ilmega, et mul tahestatmata pidi tekkima mulje sinust kui (vähemalt!) pooljumalast. Muidugi, mingi osake minu kuulsusesärast pälvis ka minu tagasihoidlik isik ja mind koostati ehtsa oakohviga.

Viimati nägime üksteist nii umbes 50 aastat tagasi. Kuid kahel juhul lahutasid meid vaid mõnisada kilomeetrit või mõnikümmend tundi. Kui lähtume kronoloogilisest printsibist, siis esmakordselt oli selline juhus 1945. aasta mais. Lugesin minu intervjuust (SV, nr. 45), et olid 1945. aasta mais Ida-Sudeedimaal (kaunis ebakorrekne määratlus!). Tookord umbes samal ajal “seiklesin” ka mina selles ümbruses. Olin küll veidi lõunapool. Aprillis olin Brno lähedal, hiljem Taboris ja Iglovas, Pisekis ja traagilise lõpp-punktina võin nimetada Stratoviče, kus minu praegused “leivaisad” meid kõike (s. t. umbes 100 eesti poissi) oma kallidele liitlastele üle andsid. See juhtus 17. mail 1945. aastal. Seal nägin ühe päeva jooksul nii palju “amerikano-nõukogude sigadusi”, et elulõpuni samastan nende vaimset taset. Tookord olid nad vabad “tsivilisatsiooni kütkeist” ja näitasid end ilma maskideta: Täiesti väär oli kehtestada Nürnbergi protsessi otsuseid ainult sakslaste suhtes. Nad oleksid pidanud kehtima samal määral ka ameeriklaste, aga eriti ja veel suuremal määral nõukogude punaarmee ja parteikliki suhtes.

Et mitte kaotada loogilist seost oma vestluses, olen sunnitud tagasi pöörduma sündmustele 7. mail 1945. aastal. Umbes kell 10 õhtul sõitsime paar kilomeetrit Pisekist ida pool kolmel veoautol sini-must-valgete lippudega ameeriklaste juurde. Kohates esimest ameerika tanki andsime relvad käest ära. Sellest hetkest peale algas uus etapp minu elus. Etapp, mil isiksuse osa minu elu edaspidises määratlemises langes kuni nullpunktini. Olin täielikult võõra võimu valduses.

Niisiis relvade ära andmine ei olnud mitte ainult otsene tegevus, vaid sel oli ka metafooriline tähendus. Kogu järgnev elu oli allutatud võõrale tahtele ja ainsaks võimaluseks teadlikult mõjustada sündmuste käiku oli võimumeestevaheliste vastuolude ärakasutamine.

Alandav olukord soodustab madalate tunnete arenemist ja vihkamist, kui mahasurutuse ja alanduse olemus, muutus minu tunnete paletis domineerivaks tunnetuseks, domineerivaks vaatepunktiks ümbritsevale keskkonnale. Alles kümmekond aastat hiljem hakkas vihkamist vaibuma. Algpõhjuseks olid need vaimsed väärtused, mis mul õnnestus omandada lugemise, vaidluste ja mõtiskluste vahendusel.

Ja asi ei olnud niivõrd nendes väärtustes kui sellistes, vaid keelematerjali omandamises sellisel tasemel, mis oleks võimaldanud adekvaatselt oma mõtteid edasi anda. Kindlasti oled ka sina selle probleemiga tegeleenud, siin ei ole midagi erakorralist. Ekstraordinaarne on vaid olukord ja ümbruskond, kus see tegevus toimus, nimelt erivangilaagrid ja õpikute puudumine.

Hiljem, kui mu intellektuaalsed kontaktid ümbruskonnas tihenesid, kui ma oma üllatuseks avastasin, et minu vaimne tase ei olnud madalam, vaid võrreldav selle suhteliselt kõrge intellektuaalse tasemega, mis oli omane nendele vene intelligentidele, kes tihtipeale oma 15–20 aastat olid vangilaagrites istunud, kadus mu vihkamist täielikult. Ma omandasin n. ö. “vaimse vabaduse”. See oli seotud kõigepealt üleolekutundega kõige repressiivse ja riikliku suhtes.

Teisest hüpoteetilisest kohtumisvõimalusest kirjutasin juba eelpool. Keegi meeldiv Toomas Haugi nimeline noormees täitiski minu soovi. Kahjuks Jaltasse sõites kaotas su aadressi ära.

Mulle tundub, et minu saatust on vägagi tüüpiline minu põlvkonna eestlastele. Muidugi on

igas saatuses individuaalseid jooni. Kellel oli rohkem sihikindlust, jonna ja vedamist, see saavutas elus rohkemat, kel ei vedanud see jäi igijääväljadesse igaveseks ajaks. Aga suhteliselt mõlemate inimkategooriate esindajad olid sunnitud peatuma ühe ja sama takistuse ees. Nende elupotentsiaal jäi realiseerimata, kuna nad elasid ühiskonnas, kus ei võimaldatud neil rakendada oma võimeid.

See tragöödia ei ole vaid üksikisiku õnnetus, see on üldrahvalik katastroof. Aga kui veelgi täpsustada, on see tragöödia omane siin kõikidele rahvastele, keda nii või teisiti hõlmas see 73 aastat kestev ebainimlik eksperiment. Nii palju verd, isiksuse mahasurumist, füüsilist ekspluateerimist kui siin, ei ole veel kusagil terve inimkonna ajaloo jooksul olnud.

Norilskis on punkt, mida nimetati tinglikult "null pikett", s. t. sellest punktist lähtuti kõigi topograafiliste andmete kaardistamisel selles rajoonis, arvestamata tegelikke andmeid merepinnast. Selles on midagi sümboolset, mis kehtib nii Norilski, kui ka kogu riigi kohta – s. t. mingi määr, mis on võetud tinglikult, mis ei ole mingite üldmõistetavate kriteeriumidega seoses, vaid eksisteerib kui mingi vabalt võetud meelevaldne määrühik – mingi haiglase aju sünnitus, mis ignoreerib täielikult normaalset tajumust.

Selles poolabstraktses maailmas on täiesti reaalne mägi, mis kannab Smidti nime. See tüki maad oli vene kaupmeestele, töösturitele ja seiklejatele tuttav juba 19. sajandil ja suhteliselt asustatud. Juba tollal otsisid seal ettevõtlikud inimesed vaske ja niklit, kulda ja plaatina. Maak sulatati primitiivsetes ahjudes ja veeti kuni Jenissei jõeni põdra- või koertesaanidel. Veel sellest ajast on Smidti mäe astmeil rohkesti rõhtkaevuseid. Neid omapäraseid koopauid mäekülgedel kasutasid laagrivõimud üllatavalt otstarbekalt. Seal hakati matma surnud või tapetud vange lähedalolevatest sunnitöölaagritest. Ühes sellises rõhtkaevuses, mis praegu on kinni müüritud, puhkavad sadade ja sadade hulgas ka meie isad. Need andmed on pärit ühelt ratsarügemendi endiselt leitnandilt, kelle nime ma enam kahjuks ei mäleta. Ta oli pärit Tartust ja töötas minuga ühes maagikaevanduses. Ta oli kompressorijaama tehispersonaalis.

Tema jututuse andmetel leidsin selle kurva matusekoha üles. See oli Smidti mäe kirdenõlvakul, vana kalmistu läheduses. Sissekäik oli mitte ainult kinni müüritud, vaid näis ka õhitud olevat. Muidugi rääkis ta mulle esmajärjekorras minu isast, kuid ta toonitas, et 1942. aasta detsembris olid seal massilised tapatalgud, mille ohvriteks olid just eesti, läti ja leedu ohvitserid.

Viimast korda olin seal just enne ärasõitu Norilskist. Jätsin kõigega jumalaga ja palvetasin, ehkki ma ei saa oma usklikkusega kiidelda. Võib-olla õnnestub mul k.a. sügisel saada täiendavaid andmeid. (See on juhul, kui suudan Eestisse sõita.)

Viimase 45 aasta jooksul olen omal nahal ära proovinud kõikvõimalikud rafineeritud katsumused. Ja elus olen ma mitte tänu arstiteadusele, vaid arstiteaduse kiuste. Umbes 28 aasta eest, kui mul õnnestus Jaltasse kolida, andsid arstid mulle veel 3 kuni 5 aastat eluaega. Norilski kaevandustest pärisin ränga silikoosi. Tänu kohalikule kliimale ja vist ka eluvaimule olen veel elus. Kahjuks haigestusin kahe aasta eest kopsuvähki ja möödunud aasta mais eemaldati mul vasak kops. Muidugi on enesetunne kaunis kehv. Väsin ruttu, õhku ei jätku.

Loodan, et saan sinult mõned read, mis tõendaksid, et minu läkitus on sinuni jõudnud. Aadressi leiad ümbrikul.

Mul on kaks poega ja tütar, kaks pojapoega ja üks tütre tütar. Ja mis kõige tähtsam – veel kaks tütre tütrelast! Mõlemad poisid. Aga 1945. aastal olin oma suguvõsas ainuke mees. Palju tervitusi Sulle ja perele,

Sinu vana semu **Ivo Raidna**.

Ümbrik.

Vastasin Ivole omapoolse pikema kirjaga 15.XI 1990, mille koopia on mul alles. Läkitasin kirja käsi-postiga Tallinna, kust see pandi posti Jalta suunas. Kartsin, et kirja otse Washingtonist saates võib see äratada Krimmis ülearust tähelepanu. Ma ei ole kindel, kas Ivo minu kirja kätte sai. Tahaks siiski loota. Vastust ma ei saanud ja mõni aasta hiljem kuulsin, et Ivo suri Jaltas 1991. aastal.

Ivo Raidna kiri kõneleb meile kolmel tasandil. Kõigepealt on see sügavalt inimlik dokument, mis jääb ühe individuaalse elu tagasivaatavaks lõppsõnaks. Teiseks, kirja filosoofiliselt arutlev toon toob kaasa kõrgema üldistuse – põlvkondliku, ajastulise, üldinimliku. Ning kolmandaks, kiri sisaldab seniteadmata andmeid eestlastest koosneva *Abwehrgruppe*–326 kohta, tuvastades umbes 100 eesti sõduri ameeriklaste poolt väljaandmise venelastele. Ka Ivo Raidna meenutused Norilskist omavad ajaloolist väärtust.

Ivo Raidna oli minust vaid kolmveerand aastat vanem. Ta sündis Tallinnas 5.I 1929. Kuna tema isa kolonel Herbert Raidna oli minu ristiisa ja minu isa tema ristiisa, ning tema ema Dagmar (sündinud Pikner) minu ema parimaid sõbrannasid, siis olime laste ja

poistena tihedas perekondlikus suhtlemises. Mõlemad käisime Riikliku Inglise Kolledži algkoolis kuni selle sulgemiseni Nõukogude võimu poolt 1940. Ivo oli minust üks klass ees ja sai käia RIK-is neli aastat. Ma ei mäleta, kus ta vahepeal algkooli lõpetas, aga kui ma astusin sügisel 1943 Reaalkooli, oli tema juba seal ees II klassis.

Poisikesest peale paistis Ivo silma oma enesekindluse, juhiomaduste ja julguse poolest. Ta oli tulvil energiat ja koolis oli teda raske vaos hoida, ta oli kõige koerem poiss oma klassis. Meeleheitele viidud õpetajad tulid lõpuks geniaalsele ideele – Ivo pandi klassivanema ametisse. Ja ennäe, korra-rikujast sai korrahoidja. Tundes enda tähtsust ja temal lasuvat vastutust, ei teinud ta enam pahandust ega lasknud seda teha ka teistel.

Ivo oli minust mitte ainult ligi aasta vanem, ta oli ka kiiremini täiskasvanud ja mehistunud. Seetõttu me viimasel kahel aastal ei puutunud kuigi sageli kokku, liikudes eri kampades. Koolis kõndis ta ringi ideega moodustada Reaali alamate klasside poistest mingi relvakandjate rühm – kui mitte kohe venelaste vastu rindele minekuks, siis omakaitse tagalateenistuseks. Kas tal see õnnestus, ei

mäleta. Mina ja mu sõbrad ei olnud selleks igatahes veel valmis, ükspuha kui uljaid sõnu mõni meist ka ei loopinud.

Viimane silme ees olev mälupilt Ivost pärineb kevadtalvest 1944. Astusin esimest korda sisse ühte vanalinna kohvikusse, mis oli tuntud vanemate klasside koolinoorsoo kokkusaamispaigana. Hämaras ja läbi suitsuvine seletas mu silm ainsa tuttavana Ivo. Läksingi tema juurde ja ütlesin tere. Vanema venna suuremeelsuse ja elumehe elegantsiga pakkus ta mulle istet laua ääres, kus ei puudunud kangemad joogid ja mõned preilid. Lahkusin varsti, sest keegi peale Ivo ei teinud minust välja ja ma ei tundnud ennast lauaseltskonnas kuigi mugavalt.

Kunagi sel kevadel tõmbas Ivo vabatahtlikult selga Saksa sõjaväevormi. Ta oli alles 15-aastane. Nagu näha uurimistoimikus leiduvast süüdistuskokkuvõttest, olid ta esimesteks üksusteks eestlastest koosnevad politseipataljonid 35 ja 38, mis siis teostasid sõjaväeliste objektide valvet rinde tagalas. Kuid juulis 1944 võttis ta 40. politseipataljoni koosseisus osa lahingutest Punaarmee vastu Lätis, Daugavpilsis lähistel. Ivo klassivend RIK-ist ja Realist Hillar Kaasik nägi teda augustis Haapsalus, kus Ivo oli haavatuna haiglas ravil, aga jalutas juba linnas ringi. Mõnedel andmetel osales ta Haapsalus 20. septembril aset leidnud eesti ja saksa sõdurite kokkupõrkes.

Taandununa või evakueerituna Saksamaale, astus ta vabatahtlikult Poseni (Poznani) lähedal formeeritud rinde-luurepataljoni FA-326, mille nimi veebruarist 1945 oli *Abwehrgruppe-326*. Selle eestlastest koosneva Saksa luureüksuse ülemaks oli formaalselt üks saksa kapten, tegelikult juhiks aga sinna Saksa sõjaväeluure (*Abwehr*) poolt saadetud eesti ohvitser, kolonel Villem Saarsen. Küllaltki iseseisev üksus allus *Wehrmachtile* ja kandis *Wehrmachti*, mitte Relva-SS vormi. Kolonel Saarsen kirjutab oma mälestustes, kuidas tal õnnestus vältida üksuse lülitamist 20. Relva-SS diviisi koosseisu (V. Saarsen, "See mis ma nägin", Stockholm, 1978, lk. 272–276).

Saarsen millegipärast seda ei maini, aga

ma tean Ivo ema Dagmar Raidna sõjajärgsetest kirjadest minu emale, et see üksus oli ette nähtud rakenduseks siis, kui sakslased jälle võitma hakkavad ja ees seisab Eesti teistkordne vabastamine bolševismi ikkest. Jah, sakslaste seas võis lõppvõidu uskujaid veel olla, aga üksuse eestlastest juhtkond eesot-
sas Saarseniga nägi selles head võimalust oma peamiselt noorte hoolealuste päästmiseks mõttetust rindelesaatisest, mis ka korda läks. Eriti oli Saarsen lubanud Ivo emale, kui kolleegi abikaasale ja heale perekonnatuttavale, hoolt kanda tormaka Ivo eest.

Rinde jõudes Poseni lähisteel sooritas *Abwehrgruppe-326* jaanuaris 1945 mitmepäevase kiirmarsi läände, pääsedes hädavaevu Vene tankikiilu haardest, ja jäi peatuma Berliini külje alla. Üksuse saatust sõja lõpul jääb Saarseni mälestustes segaseks. Ta olla hankinud OKW-lt (*Oberkommando der Wehrmacht*) üksuse meestele teenistusest vabastamise tunnistused ja soovitanud neil väikestes gruppides hakata minema lääne poole. See tundub väga kahtlane stsenaarium ajal, kus iga selle piirkonna võimeline relvakandja suunati Berliini kaitseks. Ja kuidas siis seletada saja mehe sattumist Tšehhi lõunaossa, Määrimaal paikneva Brno (Brünn) ümbrusse, mis asub ligi 500 kilomeetrit Berliinist kagus?

Seletus võib peituda selles, et Saarsen ei avalda oma mälestustes täit tõtt, teades, et suur osa tema alluvaid selles sõjaväeluure grupis jäi raudeesriide taha. Teiselt poolt leidub uurimistoimikus Ivo Raidna kohta märke, et olles *Abwehrgruppe-326* koosseisus, õppis ta luure erikursustel. Kursused võisid aset leida Brno lähedal ja sinna võis olla komandeeritud Saarseni üksusest sadakond meest. Mõndagi teavet selle vähetuntud *Abwehr*'i eesti üksuse kohta võib peituda Saksa arhiivides.

Mis selle üksusega – või ühe osa selle meestega – sõja lõpul juhtus, selgub Ivo Raidna kirjast. Kirjas antud marsruut Brnost läänes on kaardilt selgelt jälgitav. Teekonna traagiline lõpp-punkt, kus Ivo ja teised eestlased anti üle venelastele, on samuti kaardil olemas – Strakoniče. Anti üle venelastele – see lihtne väljend sisaldab oma kolmes sõnas meile, kes me tausta teame, kohutavat

teavet. Kes aga tunneb tausta puudulikult, ei saa juhtunu süngest tõsidusest täiesti aru. Mis siis õieti juhtus?

Kolm veoautot umbes saja relvastatud eesti mehega saksa *Wehrmachti* mundris kihutasid 1945. aasta 7. mail sini-must-valgete Eesti rahvuslippude lehvides keset Tšehhoslovakkiaat lääne poole. Suure sõja lõpp oli lähemal päevil ette näha. Taga lähenesid Vene väed, kelle kätte jäämist taheti iga hinna eest vältida. Ees teati olevat ameeriklased, mis meeste jaoks tähendas pääsemist vabadusse. Noorte meeste tuju oli hea – kevadine loodus õitses ja nad õitsesid sellega kaasa. Nead olid ju sõjas ellu jäänud. Kodumaa oli küll langenud, vaatamata eesti sõdurite kangaslikule vastupanule, kommunistliku Vene okupatsiooni alla, aga kauaks lääneriigid lasevad vankasid Balti riikides peremeheks jääda? Atlandi Hartas lubasid ju Roosevelt ja Churchill pärast sõda iga rahva enesemääramisõiguse ja sõltumatuse taastada.

Võimalik, isegi tõenäoline, et mehed autodel laulsid. Sel ajal lauldi palju. Mida nad võisid laulda? Eks ikka selle aja laule. Hoogsalt kõlasid “Saa vabaks Eesti meri, saa vabaks Eesti pind” ja marsiivisil “Kui Eesti rannikul ma kõnnin üksinda/ silm vaatab kaugele, kus lainte mäng/ – – – / Ei siia jääda saa, kui kutsub isamaa, / käsk iga silmapilk võib saabuda” ning romantiline “Lenda, lenda lepalind! Viimast kord ma palun sind./ Lenda üle suure, laia vee, sinna kus mu kallike/ – – – / Sinu silmad on kui öö, ära mind sa ära söö!”

Laul kippus juba päris lõbusaks. Nüüd pandi kõlama “Kalle Kusta ostis laadalt valge hobuse”. Selle viis ja omapärane sõnade kolmekordne kordus pärineb ameeriklaste kodusõja-aegsest “Vabariigi lahinguhümnist”. Sellele ja eelseisvale kohtumisele mõeldes mõni teadlikum laulis refrääni inglise keeles: “Glory glory halleluujuh,/ glory glory halleluujuh/ and his truth is marching on!” Ja tõde teeb meid vabaks!

Hilisõhtul, kui oli juba hämardumas, nähti Piseki lähedal esimest Ameerika tanki ja selle taga džipi mõne ohvitseri ja sõduriga. See oli kindral Pattoni kuulsa 3. armee avangard. Loodi kontakt ja anti ära relvad. Eestlased

viidi Strakoniče-nimelisse linna. Kümme päeva hiljem, 17. mail, andsid ameeriklased nad kõik, vastu nende tahtmist ja vaatamata nende ägedale protestile ja meeleheitlikele palvetele, üle Nõukogude Liidu esindajatele ja Stalini terrorirežiimi meelevalda. Paljudele tähendas see surmaotsust, enamikule vangistust nõukogude Gulagis, kõigile aga elusaatuse muutmist tee sulgemisega demokraatlikku läänemaaailma.

Ivo oma kirjas proteste ja palveid ei maini. Kuid vaevalt et need hakkajad mehed lasid end nagu lambad vene vangistusse vedada. Ma praegu ei tea, kui mitmendal päeval hakkas neile koitma, et kõik pole täiesti korras, ei ole nii, nagu nad ootasid. Muidugi, juba end vangi andes selgitati, et ollakse eestlased ja mitte Ühendriikide vaenlased, vaid sõbrad. Kui asi tõsiselt läks ja väljaandmine kummitama hakkas, küllap teati ja osati argumenteerida: kuna Washington ei tunnusta Eesti annekteerimist Nõukogude Liidu poolt, siis on nad Eesti ja mitte Nõukogude kodanikud, keda vastu tahtmist ei tohi Nõukogude Liidule üle anda.

Keeleoskajaid saja mehe hulgas ikka leidis – gümnaasiumipoisse, üliõpilasi, mõni haritum noorem ohvitser. Võib-olla lükati ette neist kõige noorem, 16-aastane Ivo, kes oli koolis vähemalt viis aastat õppinud inglise keelt – ei, Ivo kippus ise rääkima, teda polnud vaja lükata, pigem ettevaatuse mõttes veidi tagasi hoida. Võime ette kujutada, mis juhtus, kui eestlased said teada, et nad antakse venelaste kätte. Viimased protestid, apellid südametunnistusele, mõnda meest tuli ehk jõuga ära vedada.

Vaevalt et otsuse eestlased Nõukogude Liidule välja anda langetas 3. armee juhtkond. Vahepeale jäi küllalt aega (ühemähe päeva) küsimuse käsitlemiseks kõrgemal pool, arvatavasti Eisenhoweri peakorteris. Otsus tehti ilmselt selleaegseid poliitilisi juhtnööre järgides, ajal kui baltlaste repatrieerimise küsimus ei olnud veel ühemõtteliselt lahendatud. See on minu teada ainuke juhtum, kus ameeriklased grupina eesti sõdureid – ja võib-olla ka üldse Balti riikide kodanikke – venelastele välja andsid. Peatselt anti juhtnöörid seda

mitte teha. Kas Strakoniče juhtum tuli ootamatult ja õiglaseks lahenduseks liiga vara? Ikkagi oli väljaandmine sigadus.

Jälgi selle juhtumi kohta võiks leida USA arhiivides, nii 3. armee kui ka SHAEF-i tasan-dil (*SHAEF = Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Forces*). Ning Eestis peaks veel elus olema mehi, kes välja anti. Seda juhtumit tasuks ja tuleks uurida. Hea uurimus ärataks tähelepanu ka Ühendriikides. Võib-olla USA suursaatkond Tallinnas annab stipendiumi ajaloolasele, kes nende poole pöördub?

Ivo kirja lugedes ja seejärel kaarti uurides rabas mind teadasaamine, et Tšehhis olime maikuu keskel, siis, kui aset leidsid eespool-mainitud sündmused, teineteisest linnulennult ainult 60 kilomeetri kaugusel! Tsiteerin oma 15.XI 1990 kirjast Ivole:

“Tõesti, me teed ristusid 1945. aasta kevadel Tšehhimaal. Ida-Sudeedi linnake, kus 1944/45 oktoobrist aprillini olin, kandis nime Zwittau. Mis see praegu tšehhi keeles on, ei tea, aga ta paikneb *ca* 80 km põhja pool Brnod, kus sai kord rongiga käidud. Sealt lahkusin aprillis Prahasse, sealt aprilli lõpus Pilseni kaudu ühte väiksemasse Lääne-Böömi linna, kuhu tuli 5. mail sisse kindral Pattoni 3. armee. Ega palju ei puudunud, et oleksime meiega venelaste kätte jäänud. Sina jäid, ameeriklaste lolluse tõttu. [– – –] Sinu lõpp-punkt lääne suunas oli Stratoviče [Strakoniče]. Minu poolt mainit Lääne-Böömi linnake, sakslaste Bischofsteinitz, sinu lõpp-punktist 60 km. kaugusel, peaks olema praegune Domaslice. Olin seal ka Sulle nii saatuslikul 17. mail.”

Ma ei tea, mis üksikasjalikumalt juhtus Ivoga pärast väljaandmist. Alguses oli ta kas sõjavangi või arreteerituna Venemaal, kust pääses 1945. aasta lõpul nooruse tõttu amnesteerituna Eestisse. Abiellus, sündisid lapsed. Toimikus leidub järgmise tekstiga õiend:

“Vahialune Raidna, Ivo-Sven Herberti p. pidas 1948. a. maikuust kuni 1949. a. juunikuuni kirjavahetust oma Rootsis elava emaga ENSV RJM 2. osakonna ülesandel.” Kuupäeva 28.III 1951 kandvale õiendile on alla kirjutanud ENSV Riikliku Julgeoleku-

ministeeriumi 2. osakonna leitnant Jasska ja alampolkovnik Kroon.

Nagu sellest näha, üritati Ivot pärast sõda kasutada mingil eesmärgil seoses tema emaga. Sellest aga ei tulnud tõenäoliselt mingit tulu, RJM kureeris kirjavahetust ainult ühe aasta. Pealegi Ivo teadis, et ema lähedane tuttav Rootsis on luureküsimumstes kogenud kolonel Saarsen, kellelt ema kindlasti kirjavahetuse kohta nõu küsib. Tal polnud erilist põhjust muretseda, et ta emale halba teeb.

Ivo Raidna arreteeriti 28.X 1950. Ka sellest nähtub, et ta kas tõrkus koostööst, või tuldi järeldusele, et tema kasutamine soovitud eesmärgil ebaõnnestus. Teda peeti kinni siseasjade ministeeriumi vanglas nr. 1 Tallinnas. Uurimise viis läbi riikliku julgeoleku kapten Mihhailin. Ivot süüdistati Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi kriminaalkodeksi par. 58-1 “a” põhjal (kodumaa reetmine). Süüdistuskokkuvõtte, koostatud 28.III 1951, loetleb üles kõik Saksa väeüksused, kus ta on teeninud, teenistusaja ja teenistuse iseloomu. Midagi märkimisväärset uut siin ei leidu. Küll aga pälvib oma juhmuse tõttu tähelepanu süüdistuskokkuvõtte järgmine värvikas lõik:

“Ema Dagmar oli Briti luure agent, kes saksa okupatsiooni ajal pidas konspiratiivkorterit (Tallinnas, Gonsiori 32-38), kus Briti luure residendi kolonel Saarseniga võttis vastu agente. Enne Eesti NSV vabastamist põgenes Dagmar Raidna Saksamaale ja sealt edasi Rootsi. Ema juures elades täitis Ivo-Sven Raidna mõningaid ema ja Saarseni ülesandeid, nagu kirjade toimetamine nende tuttavatele.”

*Abwehr*iga lähedastes sidemetes Saarsen ei saanud olla Inglise luure resident, ega Dagmar Raidna Inglise luure agent. Saarsen põgenes 8.VII 1940 juba okupeeritud Eestist *Abwehr*ile töötava Saksa mereväeatašee, korvetikapten Cellariuse abil Berliini, kus ta eest kandis isiklikult hoolt Saksa sõjaväeluure ülem admiral Canaris, ja toodi sealt 4.IX 1941 Saksa sõjaväelennukiga tagasi Tallinna. (“Välis-Eesti” 12.X 81). Et selle järel olla Tallinnas Briti luure residendiks, pidi ta küll olema luuretöö mustkunstnik.

Erinõupidamise otsusega 2.VI 1951 mõisteti Ivo Raidna süüdi ja talle määrati kümme aastat kinnipidamist laagrites. Karistusaja alguseks loeti arreteerimise kuupäev 28.X 1950.

Ivo saadeti ühte karmimasse laagrisse, Siberis põhjapool polaarjoont asuvasse Norilskisse. Norilskist on ta ise mõjuvalt rääkinud oma kirjas. Lisaksin vaid, et Ivo saabus Norilskisse kümme aastat pärast seda, kui sinna saadeti tema isa, kes seal hukati suvel 1942. Ivol oli võimalik kohata mõnda eesti ohvitseri, kes oli tema isaga vangipõlve jaganud. Ivo vabanes Norilskist 1956. aastal. Kirjas viitab Ivo korduvalt ka minu isale, kes maeti, nii nagu tema isagi, massihauda Smidti mäe kirdenõlvakul, kus Ivo enne Norilskist lahku mist palvetas.

Herbert Raidna ja Herbert Grabbi elud ja ohvitserikarjäärid kulgesid hämmastavalt sarnaselt. Grabbi sündis 1896, Raidna 1897. Mõlemad lõpetasid Esimese maailmasõja ajal tsaariarmee lipnikekoolid ja said tuleristsed sakslaste vastu sõdades. Mõlemad osalesid noorte rindeohvitseridena Vabadussõjas selle algusest lõpuni. Mõlemad lõpetasid Kõrgema Sõjakooli selle II lennus 1926 ja abielusid samal aastal. Mõlemad ühinesid korp! Rotaliaga. Mõlemad lõpetasid Prantsuse Kõrgema Sõjakooli, Grabbi 1928, Raidna 1931. Mõlemad õppisid Tartu Ülikoolis õigusteadust. Grabbi oli Sõjakooli ülem 1933–1934, Raidna Kõrgema Sõjakooli ülem 1939–1940. Mõlemad ülendati koloneliiks 1939.

Mõlemad teenisid polkovnikuna 22. Eesti Territoriaalkorpuses, Raidna oli viimati korpuse staabi operatiivosakonna ülem, Grabbi 182. diviisi staabiülem. Mõlemad arreteeriti Petseris 14.VI 1941 ja viidi Norilskisse. Mõlemad olid kaebealused samas kohtuprotsessis, kus neid süüdistati juhtivalt osalemises vandenõus kukutada Territoriaalkorpuse abil Nõukogude võim Eestis. Juurdluse käigus Norilski tribunalivanglas leidis aset kahe kauaaegse sõbra dramaatiline vastandamine, kus üht katsuti välja mängida teise vastu. Mõ-

lemad mõisteti surma. Kolonelid Grabbi ja Raidna lasti maha samal päeval ja tõenäoliselt samas kohas, 20. juulil 1942. (Vt. Hellar Grabbi “Kolonel Grabbi elulugu”, raamatus: Herbert Grabbi. Maailmasõda, Tallinn–New York, 1996. Eluloos on lk. 36–51 põhjalikult käsitletud Värskast Norilskisse veetud eesti ohvitseride saatust, kasutades ja sisaldades allikaid, andmeid ja dokumente, mis puuduvad Ülo Uluotsa selleteemalises teoses “Nad täitsid käsku”).¹

Hellar Grabbi

(1929)

Sündinud Tallinnas kolonel Herbert Grabbi pojana. Põgenes 1944. a. Saksamaale. Lõpetanud Geislingeni eesti gümnaasiumi 1949, bakalaureusekraad William Jewelli kolledžis (USA, Missouri), magister New Yorgi Columbia ülikoolis. Kriitik, publitsist ja toimetaja ajakirjades Vaba Eesti ja Mana (väljaandja aastast 1965).

¹ Kirjutamisel on kasutatud peale tekstis viidatud allikate ka uurimistoimikut nr. 12777, eriti selle II köite Ivo Raidnast rääkivaid lehekülgi 348–365.